

Педагогічні науки

УДК 811.161.2

Яворська Наталія Богданівна

*вчитель української мови та літератури
закладу загальної середньої освіти I-II ступенів села Конів
Добромильської міської ради
Самбірського району Львівської області, Україна*

Яворская Наталия Богдановна

*учитель украинского языка и литературы
заведения общего среднего образования I-II ступеней села Конив
Добромильской городского совета
Самборского района Львовской области, Украина*

Yavorska Nataliia

*Teacher of Ukrainian Language and Literature
General Secondary Education Institution I-II degrees of the Village of Koniv
Dobromil City Council
Sambir District, Lviv Region, Ukraine*

**ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА
УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ
НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
USE OF PROBLEM LEARNING TECHNOLOGY IN LESSONS OF
UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE**

Анотація. У статті розглянуто погляди науковців на технології проблемного навчання й можливість її використання на уроках української та літератури. Також висунуто пояснення поняття проблемного навчання, яке характеризується у наступному. Проблемне навчання – це

метод навчання, в якому реальні складні проблеми використовуються як освітній інструмент. Навчання, що ґрунтується на вирішенні завдань, стимулює застосовувати навички критичного мислення та вирішення проблем за обмежений час і надає справжній досвід, який сприяє активному процесу вивчення, допомагає систематизувати знання та природно інтегрує навчання в школі й реальне життя. Джерелами ситуацій для проблемного навчання можуть бути публікації з газет та журналів, описи з книг чи записи з професійних щоденників, сюжети з телебачення чи інтернет-каналів.

Важливим аспектом навчання дітей на уроках української мови та літератури в середній та старшій школі є пошук справжніх проблем, в яких учні приміряють конкретні ролі, отримують обов'язки, і які справді цікаві в їхньому віці.

Методика проблемного навчання ґрунтується на стимулюванні роботи мислення (репродуктивного, продуктивного). Найвищий рівень проблемності навчальної ситуації свідчить, що учень сам формулює проблему (завдання), знаходить розв'язок, здійснює його і контролює правильність розв'язання. За низького рівня проблемності учень реалізує тільки третій компонент цього процесу (розв'язування), а все інше здійснює педагог.

Численні дослідження підтверджують ефективність застосування проблемного навчання як в середній, так і в старшій школі. Але на кожному етапі розвитку учнів мають ставитися реальні проблеми, в яких вони здатні досягнути успіху, і ці завдання справді повинні корелювати з віком школярів.

Ключові слова: проблемне навчання, проблемна ситуація, способи створення проблемної ситуації на уроках української мови та літератури.

Аннотация. В статье рассмотрены взгляды ученых на технологии проблемного обучения и возможность ее использования на уроках украинского и литературы. Также выдвинуто объяснение понятия проблемного обучения, которое характеризуется в следующем. Проблемное обучение – это метод обучения, в котором реальные сложные проблемы используются как образовательный инструмент. Обучение, основанное на решении задач, стимулирует применять навыки критического мышления и решения проблем за ограниченное время и предоставляет настоящий опыт, который способствует активному процессу изучения, помогает систематизировать знания и естественно интегрирует обучения в школе и реальную жизнь. Источниками ситуаций для проблемного обучения могут быть публикации из газет и журналов, описания из книг или записи из профессиональных дневников, сюжеты по телевидению или интернет-каналов.

Важным аспектом обучения на уроках украинского языка и литературы в средней и старшей школе является поиск настоящих проблем, в которых ученики примеряют конкретные роли, получают обязанности и действительно интересные в их возрасте.

Методика проблемного обучения основывается на стимулировании работы мышления (репродуктивного, продуктивного). Самый высокий уровень проблемности учебной ситуации свидетельствует, что ученик сам формулирует проблему (задачу), находит решение, осуществляет его и контролирует правильность решения. При низком уровне проблемности ученик реализует только третий компонент этого процесса (решения), а все остальное осуществляет педагог.

Многочисленные исследования подтверждают эффективность применения проблемного обучения как в средней, так и в старшей школе. Но на каждом этапе развития учащихся должны относиться реальные

проблемы, в которых они способны достичь успеха, и эти задачи действительно должны коррелировать с возрастом школьников.

Ключевые слова: проблемное обучение, проблемная ситуация, способы создания проблемной ситуации на уроках украинского языка и литературы.

Summary. *The article considers the views of scientists on the technology of problem-based learning and the possibility of its use in lessons of Ukrainian and literature. There is also an explanation of the concept of problem-based learning, which is characterized as follows. Problem-based learning is a method of learning in which real complex problems are used as an educational tool. Task-based learning stimulates application provides real experience that promotes an active learning process, helps to systematize knowledge and naturally integrates school learning and real life. Sources of situations for problem-based learning can be publications from newspapers and magazines, descriptions from books or entries from professional diaries, stories from television or Internet channels.*

An important aspect of teaching children in Ukrainian language and literature lessons in secondary and high school is to find real problems in which students try on specific roles, get responsibilities, and which are really interesting at their age.

The method of problem-based learning is based on stimulating the work of thinking (reproductive, productive). The highest level of problematic educational situation indicates that the student formulates the problem (task), finds a solution, implements it and controls the correctness of the solution. At a low level of difficulty, the student implements only the third component of this process (solution), and everything else is done by the teacher.

Numerous studies confirm the effectiveness of problem-based learning in both secondary and high school. But at every stage of students' development, there

must be real problems in which they are able to succeed, and these tasks must really correlate with the age of students.

***Key words:** problem - based learning, problem situation, ways to create a problem situation in Ukrainian language and literature lessons.*

Постановка проблеми. Реформування національної школи в Україні ставить перед ученими і вчителями-практиками завдання модернізувати систему освіти, спрямувати її на розвиток компетентного учня-мовця – національно свідомого, духовно багатого і комунікативно активного. Тому пріоритетним завданням сучасних педагогів та вчителів української мови та літератури є пошук нових технології навчання, які б допомогли вирішити вище поставлені завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї проблемного навчання висвітлено у дослідженнях Д. Ельконіна, Є. Голобородько, С. Карамана, В. Крутецького, Т. Ладиженської, М. Львова, Л. Мамчур, М. Матюшкіна, М. Махмутова, М. Менчинської, В. Окуня, С. Омельчука, М. Пентилюк, М. Баранова, О. Біляєва, О. Власової, Н. Голуб, В. Давидова.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз різнобічних наукових праць та досліджень з питань проблемного навчання. Способи створення проблемної ситуації на уроках української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суспільства й активне реформування сучасної системи шкільної освіти в Україні ставить перед вітчизняними педагогами і вчителями нові виклики. Серед них: пошук нових методів й прийомів навчання дітей української мови та літератури, розвиток в учнів бажання вивчати рідну мову, виховання національно свідомого, духовно багатого і комунікативно активного патріота нашої держави.

Досягти усіх поставлених вище завдань можливо за умови введення в освітню практику загальноосвітнього закладу спеціального навчання, в якому вчитель, спираючись на індивідуальні закономірності розвитку кожної дитини і класу загалом, спеціальними мовно-педагогічними засобами, цілеспрямовано організовує і проводить освітню роботу з розвитку особистісної креативної Я-концепції кожного школяра, котрий самостійно активно мислить, пропонує і розвиває власні ідеї, шукає шлях її вирішення [3, с. 16].

Таке навчання дітей старшого шкільного віку української мови та літератури визнано проблемним навчанням.

У сучасній педагогічній науці простежується широке коло визначень поняття **«проблемне навчання»**. Так, наприклад, М. Махмутов визначає проблемне навчання як «цілеспрямовану діяльність учителя й учнів з постановки навчальних проблем, їх формулювання, висунення гіпотез, їх обґрунтування й перевірки [5, с. 6]». Учений чітко формулює не тільки сутність означеного типу навчання, а й указує на етапність його перебігу. Розвиваючи ідеї попередників, В. Кудрявцев трактує проблемне навчання як «тип розвивального навчання, зміст якого представлено системою проблемних задач різного рівня складності; у процесі вирішення таких задач учнями в їхній спільній діяльності з учителем і під його загальним керівництвом відбувається оволодіння новими знаннями і способами дій, а через це – формування творчих здібностей: продуктивного мислення, уяви, пізнавальної мотивації, інтелектуальних емоцій [1, с. 49]».

У нашому розумінні **технологія проблемного навчання** – це спроектована вчителем організація процесу активного оволодіння учнями новими знаннями і способами дій, під час якого нові знання не даються учневі в готовому вигляді, а здобуваються ним під час розв'язування проблеми, сконструйованої педагогом [2, с. 265].

Ця технологія спрямована на самостійне вироблення учнем власної комунікативної компетентності, інтенсивне здобуття (а не одержання) ним знань і вироблення вмінь, розвиток самостійної активної пізнавальної діяльності проблемно-діяльнісного спрямування. Означений тип навчання української мови реалізується за умови введення системи стрижневих понять – проблема, проблемна ситуація, проблемна вправа, завдання, запитання, послідовне вирішення яких активізує учіння і забезпечує процес самостійного «здобування», пошуку учнем нових знань [3, с. 17].

Основою проблемної технології є взаємодія вчителя й учня з метою розв'язання наперед визначеної проблеми. У режимі роботи проблемної технології, безсумнівно, має переважати суб'єкт-суб'єктна співпраця словесника і школяра, а саме педагогічне спілкування відбуватися у вигляді навчальної дискусії. Перебігом дискусії керує вчитель, а учні засвоюють нові відомості (мовленнєві, мовні, комунікативні), «опираючись на раніше засвоєні теоретичні знання загального характеру, обговорюють окремі випадки, що відносяться до конкретних тем, предметів, тобто у своїх роздумах переходять від абстрактного до конкретного і врешті-решт знаходять істину [3, с. 18]».

Педагог, аналізуючи відповіді учнів, робить висновок, пояснює новий матеріал, невідомий раніше, але знайдений ними у процесі самостійної пізнавальної діяльності на уроці. Ця технологія по-новому організовує урок: учитель не пояснює, а ставить проблемні питання, що сприяють роздумам; спрямовує дії учнів у з'ясуванні зв'язків нового з раніше вивченими, залучає до пошуку істинного весь класний колектив [3, с. 18].

Результативність проблемного навчання залежить не тільки від учительської майстерності підготувати та провести урок, а і від того, як педагог зацікавить учнів, сформує їхню мотивацію, доведе необхідність здобути нові знання і не просто наслідувати їх від учителя, а самостійно шукати у процесі власної пізнавальної діяльності. Така організація

освітнього процесу має значні можливості для розвитку комунікативної компетентності учня і спроможна забезпечити формування креативного й когнітивного потенціалу мовної особистості школяра, котрий має потребу в саморозвитку та здатний самотійно вчитися, хоче і вміє пізнавати нове [3, с. 20].

У теорії і практиці технології проблемного навчання основними складниками є «проблемна ситуація», «проблемна вправа», «проблемне завдання», «проблемне запитання».

Проблемна ситуація, за лексикографічними джерелами, – це ситуація, що «виникає тоді, коли в учнів для успішного розв’язання певного пізнавального (пошукового) завдання не вистачає потрібних знань, «створюється учителем на підставі пізнавального завдання або проблемного запитання, що стимулює мислення учнів, підвищує їхню активність у набуванні знань, виробленні вмінь та навичок [5, с. 185–186]».

Проблемна ситуація, цілком слушно переконув М. Львов, – це не просто складна ситуація, що виникає в результаті недостатнього знання: вона передбачає зацікавленість учнів, потребу вирішення, творчий вклад в її розв’язання [8, с. 155]». Продовжуючи міркування вченого, зауважимо, що проблемна ситуація – це осмислені учнем труднощі (теоретичні чи практичні), шляхи подолання яких вимагають пошуку нових знань чи способів дій. Підкреслимо, що процес вирішення проблемної ситуації можливий за умови наявності в школяра певних знань, як виявилось під час постановки проблемної ситуації, є недостатніми.

Проблемна ситуація породжує проблемну вправу, суть якої формулює вчитель у вигляді проблемного питання і спонукає учнів до самотійного креативного, критичного мислення з метою її вирішення. Проблемна ситуація повинна відповідати навчальній, розвивальній, виховній меті уроку, бути адекватна життєво наближеній реальній ситуації спілкування, зрозумілою для учнів, викликати навчальний інтерес, бажання, мотивацію

навчальної діяльності, розвивати позитивну емоційну й волюву сферу. Така ситуація, на наш погляд, передбачає набуття досвіду дослідної, пошукової, творчої навчальної діяльності; розвитку метакомпонентів мислення, впевненості у власній здатності до вирішення навчальних і життєвих комунікативних проблем; уможлиблює творчу, самостійну, пошукову пізнавальну діяльність.

Основними способами створення проблемних ситуацій є такі:

- пояснити, назвати, сформулювати явище, поняття (мовленнєве, мовне, комунікативне);
- визначити й обґрунтувати невідповідність, суперечку, протиріччя між фактами, явищами;
- з'ясувати і пояснити причини явища та факту;
- вибрати правильний варіант відповіді й пояснити власну думку;
- порівняти, узагальнити факт чи явище в певному аспекті;
- зіставити, порівняти суперечливі факти і явища;
- змінити, вибрати, знайти лінгвістичні одиниці чи явища;
- дібрати, порівняти, утворити, згрупувати факти, поняття, явища.

Матеріалом для створення проблемних ситуацій можуть бути мовні, мовленнєві, комунікативні поняття, лінгвістичні одиниці, текст, евристичні запитання, сократівський діалог, проблемні й дослідницькі питання, загадки, експерименти, аналіз життєвих ситуацій тощо. Пропонуємо як зразки варіанти проблемних ситуацій, виділених на основі шляхів їх створення [3, с. 24].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З перелічених вище ознак проблемного навчання можна зробити висновок, що це зовсім нова технологія ведення

традиційного уроку, яка вимагає від педагога не лише цікавого викладу нового освітнього матеріалу на уроці, а й пошуку саме таких засобів навчання дітей рідної, які б викликали в останніх, невпинне внутрішнє бажання пошуку відповідей на раніше незнані запитання.

Література

1. Кудрявцев В. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы / В.Т. Кудрявцев. М. : Знание, 1991. 80 с.
2. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / І.А. Кучеренко. Умань : Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. 410 с.
3. Кучеренко І. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал / Ірина Кучеренко // Українська мова і література в школі. 2018. № 3. С. 14-21.
4. Львов М. Словарь-справочник по методике русского языка : учебн. пособ. / М.Р. Львов. М. : Просвещение, 1988. 240 с.
5. Махмутов М. Проблемное обучение. Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. М. : Педагогика, 1975. 368 с.
6. Омельчук С. Глаголы в формулировке условий исследовательских заданий по морфологии украинского языка / С. Омельчук // General and Professional Education. 2012. № 4. С. 28-35.
7. Онищук В. Типи, структура і методика уроку в школі / В. Онищук. К. : Радянська школа, 1973. 159 с.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / [за ред. М.І. Пентиліук] [О. Горошкіна, Н. Єсаулова, Лук'янченко та ін.]. К. : Ленвіт, 2003. 149 с.

References

1. Kudryavtsev V. Problemnoe obuchenie: istoki, sushchnost, perspektivy / V.T. Kudryavtsev. M. : Znanie, 1991. 80 s.
2. Kucherenko I. Teoretychni i metodychni zasady suchasnogho uroku ukrajinsjkoji movy v osnovnij shkoli : monohrafija / I.A. Kucherenko. Umanj : Vydavecj FOP Zhovtyj O.O., 2014. 410 s.
3. Kucherenko I. Tekhnologhija problemnogho navchannja ukrajinsjkoji movy: sutnistj ta lynchvodydaktychnyj potencial / Iryna Kucherenko // Ukrajinsjka mova i literatura v shkoli. 2018. # 3. S. 14-21.
4. Lvov M. Slovar-spravochnik po metodike russkogo yazyka : uchebn. posob. / M.R. Lvov. M. : Prosveshchenie, 1988. 240 s.
5. Makhmutov M. Problemnoe obuchenie. Osnovnye voprosy teorii / M.I. Makhmutov. M. : Pedagogika, 1975. 368 s.
6. Omelchuk S. Glagoly v formulirovke usloviy issledovatel'skikh zadaniy po morfologii ukrainskogo yazyka / S. Omelchuk // General and Professional Education. 2012. № 4. S. 28-35.
7. Onyshhuk V. Typy, struktura i metodyka uroku v shkoli / V. Onyshhuk. K. : Radjansjka shkola, 1973. 159 s.
8. Slovnyk-dovidnyk z ukrajinsjkoji lynchvodydaktyky : navchaljnyj posibnyk / [za red. M.I. Pentyljuk] [O. Ghoroshkina, N. Jesaulova, Luk'janchenko ta in.]. K. : Lenvit, 2003. 149 s.